

УДК 355.58.001; 351.862.001

DOI: <https://doi.org/10.31731/2524.2636.2024.8.1.35.48>

Валерій КОРОБКІН, кандидат технічних наук, доцент
(ORCID: 0000-0003-1613-4006),

Сергій ПАРТАЛЯН (ORCID: 0000-0003-1613-4006),

Альона МИХАЙЛОВА, кандидат технічних наук, старший дослідник
(ORCID: 0009-0009-1391-3267),

Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

БІЛА КНИГА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ ЯК АНАЛІТИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА ОСНОВНОГО (ВИКОНАВЧОГО) ЕТАПУ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Здійснено порівняльний аналіз заходів підготовки розділів Білої книги цивільного захисту України стосовно питань викликів і загроз у сфері цивільного захисту, тенденцій їх розвитку, захисту населення, територій, навколишнього природного середовища, майна, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій із заходами основного (виконавчого) етапу проведення огляду цивільного захисту. Наголошено, що Біла книга цивільного захисту України не лише інформаційне видання, а й спроба знайти відповіді на актуальні питання викликів і загроз у сфері цивільного захисту, тенденцій їх розвитку, ефективності заходів, які реалізуються на території України в мирний час та в особливий період і спрямовані на захист населення, територій, навколишнього природного середовища, майна, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій, запобігання виникненню таких ситуацій та подій, ліквідацію їх наслідків, надання допомоги постраждалим. Виявлено проблемні питання та запропоновано шляхи розвитку єдиної державної системи цивільного захисту. Надані у Білій книзі цивільного захисту України матеріали є періоджерелом визначення напрямів подальших досліджень у сфері цивільного захисту. Зроблено висновок, що Біла книга цивільного захисту України може розглядатися як аналітично-інформаційна складова основного (виконавчого) етапу проведення огляду цивільного захисту.

Ключові слова: аналіз, Біла книга, висновки, огляд, розділ, цивільний захист, єдина державна система цивільного захисту.

Постановка проблеми. Проведення огляду цивільного захисту передбачено статтею 27 [1], механізм якого наведено у [2].

Згідно з [2] огляд цивільного захисту – процедура оцінювання стану готовності єдиної державної системи цивільного захисту (далі – ЄДСЦЗ), її функціональних і територіальних підсистем, сил цивільного захисту (далі – ЦЗ) до реагування на можливі надзвичайні ситуації (далі – НС) та стану захисту населення і територій від таких ситуацій. Оцінювання сучасних і перспективних загроз є життєво важливим для держави, суспільства та особи інтересам, запобігання та ліквідація НС, оцінка стану і готовності Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) до виконання повноважень, стану їх кадрового, фінансового, матеріально-технічного та інших видів забезпечення, а також наявних спроможностей щодо ефективного реагування на виклики і загрози у сфері ЦЗ є одними із завдань огляду ЦЗ [2].

Слід зазначити, що згідно з пунктом 4 статті 10 [1] з метою систематичного інформування суспільства про діяльність сектору безпеки і оборони України, забезпечення обґрунтованості рішень державних органів з питань національної безпеки

і оборони про стан виконання заходів розвитку сектору безпеки і оборони видаються «Білі книги» або інші аналітичні документи (огляди, національні доповіді тощо). Таким чином, перед фахівцями ДСНС була поставлена задача щодо проведення відповідних досліджень й розроблення такого видання.

В інституті державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту завершено виконання науково-дослідної роботи [3], результатом якої є перша «Біла книга цивільного захисту України» (далі – «Біла книга ЦЗ»). Зазначене інформаційне видання містить результати аналітичних досліджень на підставі інформації, наданої центральними та місцевими органами виконавчої влади, структурними підрозділами центрального апарату та територіальними органами ДСНС України за 2021-2022 роки з питань функціонування ЄДСЦЗ, захисту населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від НС, небезпечних подій та наслідків військових конфліктів, реагування на них тощо.

Розроблення «Білої книги ЦЗ» здійснювалось не лише з інформативною метою, але і як частина основного (виконавчого) етапу проведення огляду ЦЗ й забезпечення його інформаційно-аналітичної складової. Це обумовлює важливість та актуальність проведення зазначених досліджень. І в цьому контексті важливим є нормативне визначення місця (ролі) «Білої книги ЦЗ» у процедурі оцінювання стану і готовності ЄДСЦЗ до виконання завдань, визначених законодавством.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. Дослідженню питань оцінки стану ЦЗ, викликам і загрозам у сфері ЦЗ, тенденціям їх розвитку, проведенню аналізу потенційних загроз техногенного та природного характеру, їх можливому впливу на стан захисту населення і територій присвячено ряд наукових праць зокрема таких вітчизняних науковців: Б. Данилишина, А. Степаненко, А. Качинський, В. Ковтун, В. Кравців, О. Ральчук, Г. Рудько та інших.

Аналізу історичних аспектів розвитку техногенної безпеки присвячена праця [4]. Суть екологічної безпеки та її компонентів (техногенної та природної безпеки) як важливих складових національної безпеки розкрито у [5]. Проблеми та перспективи забезпечення ЦЗ розглянуті на конференції [6]. У монографії [7] досліджена організація системи ЦЗ й реагування на НС в державах-членах ЄС. Завдання огляду ЦЗ на основі спроможностей, методи і порядок його проведення, кінцеві результати та їх використання викладені у.

Початок проведення аналітичних досліджень щодо стану техногенної та природної безпеки в Україні датується 2004 роком – випуском першої Національної доповіді. З 2015 року комплексно дослідження щодо аналізу дії органів виконавчої влади і сил ЦЗ із запобігання виникненню НС та зменшенню їх негативних наслідків, визначення переліку основних заходів із забезпечення ЦЗ, а також актуальних проблем у сфері ЦЗ, шляхів та способів їх вирішення, були висвітлені у аналітичних оглядах [9]. Проте, з 2019 року такі дослідження не виконувалися, тому проведення огляду ЦЗ в Україні, зокрема розроблення й видання Білої книги ЦЗ, є актуальною задачею.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення ролі Білої книги цивільного захисту у процедурі проведення огляду цивільного захисту.

Методи дослідження. Під час підготовки публікації використано загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення, абстрактно-логічний метод – для визначення змісту та співвідношення основних розділів «Білої книги ЦЗ» та відповідного змісту порядку огляду цивільного захисту; структурно-функціональний – для визначення структури, змісту та вимог до інформації, що повинна розглядатися в окремих розділах «Білої книги ЦЗ» та частині основного (виконавчого) етапу проведення огляду ЦЗ).

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналітичні дослідження щодо захисту населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від НС, небезпечних подій та наслідків військових конфліктів, функціонування ЄДСЦЗ, що наведені у розділах 1–3 «Білої книги ЦЗ», проведені на підставі матеріалів, наданих Київською та обласними міськими державними адміністраціями, територіальними підрозділами ДСНС України в областях, підрозділами апарату ДСНС та центральними органами виконавчої влади, що створили функціональні підсистеми. В ході проведення огляду ЦЗ також використовуються аналогічні дані з метою оцінювання стану безпечного середовища та ефективності системи ЦЗ у протидії визначеним загрозам. Тому підготовка «Білої книги ЦЗ» може розглядатися як результат виконання окремих заходів основного (виконавчого) етапу проведення огляду ЦЗ.

Відомо, що «Біла книга ЦЗ» – не лише інформаційне видання, а спроба знайти відповіді на актуальні питання викликів і загроз у сфері ЦЗ, тенденцій їх розвитку, визначити ефективність заходів, які реалізуються ЄДСЦЗ в межах компетенції на території України в мирний час та в особливий період [10]. Зосередженість «Білої книги ЦЗ» на аналізуванні результатів функціонування органів і підрозділів в сфері захисту населення і територій від НС та опрацювання відповідних звітно-інформаційних матеріалів сприяло виявленню проблемних питань, що своєю чергою дало можливість авторам розробити пропозиції щодо шляхів удосконалення заходів у сфері ЦЗ і подальших висновків за напрямками, що будуть розглянуті далі у статті.

Загрози у сфері цивільного захисту, тенденції їх розвитку.

Аналіз НС, що сталися в Україні у 2021–2022 роках свідчить про те, що порівняно з 2021 роком загальна кількість НС у 2022 році зменшилась майже на 47 %, у тому числі: державного рівня – на 33,4 %; регіонального рівня – на 100 %; місцевого рівня – на 39,6 %; об'єктового рівня – на 49,3 % (без врахування наслідків НС воєнного характеру). Найбільшу кількість загиблих унаслідок НС у 2021–2022 роках зареєстровано у Харківській (32 особи), Івано-Франківській (104 особи) та Хмельницькій областях (102 особи).

Основними НС в Україні за 2021–2022 роки були (без врахування наслідків НС воєнного характеру): пожежі і вибухи; дорожньо-транспортні пригоди; медико-біологічні, пов'язані із захворюваннями людей на Covid-19; аномальні прояви атмосферних процесів тощо. Так, основними проблемами нині залишаються:

- ведення агресивної війни російською федерацією проти України;
- недостатній рівень організації роботи з боку відповідних державних органів щодо дотримання правил пожежної та техногенної безпеки, правил безпеки дорожнього руху усіма категоріями громадян;
- зношеність основних фондів та аварійний стан мереж комунального господарства.

Загрози техногенного характеру.

НС техногенного характеру відзначались високим показником кількості загиблих (близько 75 % загальної кількості загиблих у НС). Протягом звітного періоду простежується загальна тенденція до зменшення кількості НС техногенного характеру унаслідок аварій на транспорті, проте до збільшення кількості НС на системах життєзабезпечення. Що ж до інших видів НС техногенного характеру, зокрема НС унаслідок пожеж і вибухів, НС унаслідок раптового руйнування будівель та споруд, відзначаються незначні щорічні коливання їх кількості.

Серед 86 НС техногенного характеру, що виникли на території України упродовж останніх двох років, найбільшу частку становили НС унаслідок пожеж та вибухів – 48 НС (55,8 % загальної кількості НС техногенного характеру), аварій на транспорті – 13 НС (15,1 %), аварій в системах життєзабезпечення – 22 НС (25,6 %) та

раптового руйнування будівель і споруд – 3 НС (3,5 %).

Унаслідок цих НС загинуло 200 осіб та 185 осіб постраждало, зокрема найбільша частка загиблих припадає на НС унаслідок пожеж та вибухів (127 осіб або 63,5 % загальної кількості загиблих під час НС техногенного характеру), НС унаслідок аварій на транспорті (73 особи або 36,5 %), а найбільша частка постраждалих під час НС техногенного характеру фіксується на транспорті (96 осіб або 62 % загальної кількості постраждалих в НС техногенного характеру), НС унаслідок пожеж і вибухів (78 особи або 42 %), НС, пов'язаних із раптовим руйнуванням будівель та споруд (11 осіб або 6 %).

Варто відмітити, що на розподіл кількості пожеж за регіонами України порівняно з показниками останніх років вплинули масовий виїзд населення за кордон, зниження темпів промислового виробництва та сільськогосподарських робіт, внутрішня міграція населення України, релокація підприємницької діяльності до центру та заходу держави. До причин виникнення пожеж 2022 року додалася суттєва загроза виникнення пожеж унаслідок обстрілів російськими військами. Зокрема, найбільша кількість пожеж (близько 90 %), зареєстрованих підрозділами територіальних органів ДСНС, з інших причин пов'язана саме з веденням бойових дій російськими військами на території України [11].

Загрози у сфері хімічної безпеки.

Наявність аміакопроводів, підприємств хімічної промисловості та незадовільний стан зберігання на третині складів непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин збільшують ризики перевищення гранично допустимої концентрації шкідливих речовин у повітрі, ґрунті, воді тощо.

Стан облаштування автоматизованих систем раннього виявлення загрози виникнення НС та оповіщення.

Улаштуванню автоматизованими системами раннього виявлення загрози виникнення НС та оповіщення населення у разі їх виникнення підлягає 6 940 об'єктів підвищеної небезпеки. В умовах воєнного стану захист населення, зокрема від аварій на хімічно небезпечних об'єктах, є одним із пріоритетних завдань.

Загрози у сфері радіаційної безпеки.

Обставини, пов'язані з військовою агресією РФ проти України, призвели до суттєвого пошкодження промислових підприємств та інфраструктури атомної енергетики, порушення логістики, зменшення чисельності персоналу проєктних, будівельно-монтажних та пусконаладжувальних організацій, що зумовило неможливість виконання зобов'язань щодо постачання необхідного обладнання, матеріалів та інших товарів, а також до невиконання робіт і послуг. У зв'язку з цим переглянуто та суттєво скорочено обсяги планово-попереджувальних ремонтів енергоблоків.

У зв'язку зі збройною агресією РФ серйозним викликом стала втрата датчиків інтенсивності зледеніння (типу РІО) та аналогічних приладів з радіонуклідними джерелами іонізуючого випромінювання (далі – ДІВ), що встановлені на літаках та гвинтокрилах. Унаслідок знищення літаків такі датчики разом з ДІВ потрапляють в незаконний обіг. Ураховуючи значну кількість та розосередження таких ДІВ, їх вилучення з незаконного обігу (пошук, ідентифікація та перевезення на зберігання) є неабиякою проблемою, що потребує відповідних фінансових, матеріально-технічних та кадрових ресурсів.

Стан уранових об'єктів.

Нині відслідковуються ризики щодо втрати регулюючого контролю за ДІВ, що використовувались на тимчасово окупованій території. Тільки після деокупації

захоплених територій буде можливість проведення інвентаризації, за результатами якої можна буде скласти точний перелік втрачених чи зруйнованих джерел та вжити відповідних заходів щодо можливості відновлення регулюючого контролю за ними.

Загрози забруднення навколишнього середовища небезпечними хімічними та радіоактивними речовинами понад гранично допустимі рівні.

Атмосферне повітря.

Загальний рівень забруднення атмосферного повітря в Україні за індексом забруднення атмосфери у 2022 році становив 6,5 і оцінювався як підвищений. Порівняно з попереднім роком (7,1) він знизився [12].

Радіаційний фон на території України.

Випадків перевищення контрольних рівнів потужності еквівалентної дози у мережі спостережень не зафіксовано.

Радіоактивне забруднення атмосферного повітря.

Відбирання проб атмосферних опадів станом на кінець 2022 року здійснювалось на 44 пунктах. Поза контролем залишилась територія Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей. Випадків екстремально високих значень сумарної бета-активності атмосферних аерозолів та опадів протягом 2022 року не спостерігалось. Отримані дані не демонструють істотних змін показників радіоактивного забруднення повітря відносно результатів спостережень попередніх років.

Забруднення поверхневих вод.

В акваторії Азовського моря у зв'язку з тимчасовою окупацією спостереження були призупинені. Стан вод Чорного моря у районах спостережень характеризувався як стабільний. Середньорічні концентрації більшості забруднювальних речовин були нижчими від встановлених для морських вод гранично допустимих нормативів.

Забруднення ґрунтів.

Результати спостережень за забрудненням навколишнього природного середовища засвідчують, що на частині територій та акваторій країни, як і раніше, зберігаються підвищені рівні забруднення, що зумовлено потраплянням забруднювальних речовин у навколишнє середовище від об'єктів промисловості та енергетики, будівництва та житлово-комунального господарства, транспорту, а також внаслідок неправильного поводження з відходами виробництва і споживання.

Стан безпеки на наземному транспорті.

Показники стану безпеки руху та аварійності на наземному транспорті в Україні за 2022 рік порівняно з аналогічним періодом 2021 року значно зменшилися. Основною причиною таких змін є військова агресія РФ проти України, тимчасова окупація деяких регіонів та ведення постійних бойових дій, що призвело до зменшення трафіку та кількості перевезень пасажирів і вантажів наземним транспортом на території України [13].

Загрози природного характеру.

Аналіз небезпек і загроз природного характеру, виникнення НС свідчить, що останніми роками тенденцій до їх збільшення або зменшення не спостерігається. Істотне потепління взимку, незначне промерзання ґрунту та раннє настання весняних процесів сприяють збільшенню кількості та площ осередків шкідників та хвороб сільськогосподарських культур і лісу. Надалі ймовірна міграція шкідників, нехарактерних для різних територій областей, збільшення їх чисельності та кількості поколінь.

Загрози геологічного характеру. Серед загроз геологічного характеру для регіонів України найбільшу небезпеку мають процеси підтоплення (19 регіонів), зсувні процеси (14 регіонів), ділянки відкритого карсту (13 регіонів) і просідання лісових ґрунтів (5 регіонів).

Натепер спостережна мережа з вивчення екзогенних геологічних процесів потребує вдосконалення, необхідного для підвищення інформативності та зменшення витрат на її обслуговування. З огляду на недостатній рівень фінансування моніторингових робіт, функціонування спостережної мережі є неефективною.

Загрози гідрометеорологічного характеру.

Глобальні зміни кліматичної системи триватимуть як у коротко-, так і у довгостроковій перспективі. Такі зміни у майбутньому суттєво вплинуть на життєдіяльність населення, довкілля, економіку, можуть стати джерелом підвищення небезпек і загроз природного характеру та поглибити техногенні, соціальні, екологічні ризики й загрози.

Загрози метеорологічного характеру.

Упродовж останніх років в Україні фіксується значна кількість випадків виникнення катастрофічних природних явищ метеорологічного походження, що завдають значних матеріальних збитків, а інколи й призводять до загибелі людей. У майбутньому населення України постане перед труднощами, що пов'язані з нестачею прісної води та деградацією сільськогосподарських земель і лісів. Вже нині виникає необхідність адаптуватися до зміни клімату. Для оперативного реагування на можливе виникнення НС необхідно здійснювати щоденний моніторинг метеорологічної обстановки з метою корегування комплексу заходів, спрямованих на зменшення ризику та негативних наслідків небезпечних метеорологічних явищ.

Загрози гідрологічного характеру.

Гідротехнічні споруди, що перебувають на балансі водогосподарських організацій, експлуатуються вже понад 40-50 років і потребують залучення значних коштів та новітніх технологій з метою їх подальшої експлуатації та підтримання у належному стані. Насосні і компресорні станції на захисних масивах працюють фактично цілодобово протягом року, водозахисні дамби постійно перебувають під впливом напору водосховищ, застаріле електрообладнання потребує невідкладної реконструкції. Електромеханічне та гідромеханічне обладнання, турбіни, генератори відпрацювали встановлений моторесурс і також потребують невідкладної заміни.

Пожежі в природних екосистемах.

Превентивні заходи, спрямовані на унеможливлення виникнення пожеж в екосистемах (створення протипожежних бар'єрів, встановлення попереджувальних знаків і щитів у місцях масового відпочинку людей біля лісових масивів і торфовищ, проведення роз'яснювальної роботи серед населення щодо правил поведінки з вогнем під час пожежонебезпечного періоду) є малоефективними. Визначення нових підходів щодо запобігання виникненню торф'яних пожеж потребує проведення окремих наукових досліджень.

Загрози медико-біологічного характеру.

За даними Центру громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, в епідемічному сезоні 2021–2022 років тривала пандемія гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої корона вірусом SARS-CoV-2, що вплинуло на значення інтенсивного показника захворюваності, який розраховують за кількістю всіх зареєстрованих випадків ГРВІ (грип, аденовірус, риновірус, парагрип, COVID-19 тощо).

Загрози соціального характеру. Безпека, пов'язана з нещасними випадками.

Щороку в Україні реєструється в середньому близько 10 НС соціального характеру, серед яких переважають НС, пов'язані з нещасними випадками на воді та під час виконання трудових обов'язків. Головними причинами їх виникнення є порушення людьми правил власної безпеки, нехтування вимогами техніки безпеки та правилами поведінки на водних об'єктах. Враховуючи причини виникнення таких НС, недостатню кількість методів їх прогнозування, оцінити ризики виникнення НС, пов'язаних з нещасними випадками, нині неможливо.

Загрози воєнного характеру.

Україна перебуває в умовах повномасштабної збройної агресії РФ, внаслідок чого на всій території держави виникають та постійно зростають загрози воєнного характеру. Крім цього, експерти відмічають неможливість повністю виключити ймовірність застосування проти України зброї масового знищення, зокрема із застосуванням тактичних носіїв. Наголошується, що у воєнних доктринах більшості ядерних держав передбачається так зване обмежене застосування ядерної зброї. Збройна агресія РФ набуває все більш терористичного характеру, а терористичні атаки стають одним із основних видів російської збройної агресії.

Захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від НС та небезпечних подій.

Оповіщення.

Діюча система оповіщення в державі знаходиться в працездатному стані та в цілому готова до використання за призначенням. Разом з тим, середня площа покриття територіальними та місцевими автоматизованими системами централізованого оповіщення становить 73 % площі населених пунктів держави. Невирішеним нині залишається питання створення місцевої автоматизованої системи оповіщення у більшості новоутворених територіальних громадах. Побудова сучасних автоматизованих місцевих систем оповіщення (на рівні територіальних громад) є фінансово обтяжливим (середня вартість робіт з влаштування двох вишок з гучномовцями/сиренами та автоматизованого робочого місця оператора системи становить орієнтовно від 16 млн гривень).

Відсутність єдиної стратегії (побудови архітектури) розбудови сучасної централізованої системи оповіщення у сегменті «область – територіальні громади» значно гальмує процес модернізації існуючої системи оповіщення під час відбору проєктів та виконавців робіт.

Укриття населення у захисних спорудах ЦЗ.

Станом на грудень 2022 року на підконтрольній Уряду України території обліковувалось понад 19 000 захисних споруд ЦЗ, з яких 26 % оцінено як неготові до використання, 11 % — готові та 63 % обмежено готові.

Заходи з евакуації.

Сучасні реалії, пов'язані з повномасштабною війною, потребують новітніх нестандартних підходів до принципів організації евакуації. Шляхами вирішення проблемних питань можуть бути:

– удосконалення чинної та розроблення нової нормативно-правової бази з питань евакуації з урахуванням міжнародного досвіду та досвіду, набутого під час проведення евакуації із зони НС та збройних конфліктів;

– забезпечення тісної взаємодії між органами виконавчої влади, органами військового управління та органами управління різних відомств і рівнів підпорядкування, під час проведення заходів з евакуації, зокрема з питань оповіщення, збору, транспортування, розміщення і життєзабезпечення евакуйованого населення;

– підготовка фахівців з управління евакуацією, які будуть направлятися у район НС та ґрунтовно і зрозуміло інформувати людей про організацію та способи евакуації, переконувати осіб, які відмовляються евакуйовуватися, покинути небезпечні райони, вказувати маршрути та райони для розміщення евакуйованих тощо.

Інженерний захист територій.

Оптимальним варіантом вирішення проблеми захисту територій від НС техногенного та природного характеру є завчасне запровадження заходів з інженерного захисту територій від НС, які здійснюються суб'єктами забезпечення ЦЗ з метою послідовного зниження ризику виникнення НС техногенного та природного характеру, підвищення рівня безпеки населення і захищеності територій від наслідків таких ситуацій.

Радіаційний та хімічний захист населення і територій.

У випадку застосування зброї масового ураження проти України в умовах воєнного стану забезпечення непрацюючого населення засобами індивідуального захисту не передбачено нормативно-правовими актами України. Законодавча база з питання проведення санітарної обробки населення та спеціальної обробки одягу, майна і транспорту потребує оновлення.

Функціонування ЄДСЦЗ у 2021–2022 роках.

У 2021–2022 роках функціонування єдиної державної системи цивільного захисту здійснювалось відповідно до Положення про ЄДСЦЗ [14]. Разом з тим, потребують вирішення такі проблемні питання:

1. *Щодо створення функціональних підсистем.* Станом на кінець 2022 року в системі центральних органів виконавчої влади не створено функціональні підсистеми запобігання НС і ліквідації їх наслідків на об'єктах культури (Міністерство культури та інформаційної політики України) та у сфері громадського харчування і торгівлі (Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів).

2. *Щодо створення структурних підрозділів з питань ЦЗ або призначення відповідних посадових осіб.* Не створено структурних підрозділів з питань ЦЗ або не призначено відповідних посадових осіб у 126 (9 %) територіальних громадах (триває робота щодо їх поновлення після деокупації території), виконують повноваження за сумісництвом у 124 (8 %) територіальних громадах. Для прикладу, у 48 % міських, селищних та сільських радах Львівської області в штатних розписах не передбачено посад з питань ЦЗ.

3. *Щодо необхідності вдосконалення системи реагування на пожежі та НС у зв'язку з утворенням нових та реформуванням існуючих підрозділів місцевої і добровільної пожежної охорони.* Питання створення мережі пожежно-рятувальних підрозділів місцевої пожежної охорони у сільській місцевості доцільно вирішити шляхом спрямування субвенцій (часткового фінансування) з державного та обласного бюджетів місцевим бюджетам, а також фінансування з обласного бюджету заходів регіональних цільових програм захисту населення і територій від НС техногенного та природного характеру, забезпечення пожежної безпеки в областях, що значно знизило б фінансове навантаження на місцеві бюджети.

4. *Щодо удосконалення системи захисту критичної інфраструктури.* Пропонується:

– забезпечити створення державної системи захисту критичної інфраструктури, запровадити критерії віднесення об'єктів інфраструктури до критичної інфраструктури, порядок їх паспортизації та категоризації, визначити функції, повноваження та відповідальність центральних органів виконавчої влади та інших органів у сфері захисту критичної інфраструктури, а також права, обов'язки та відповідальність власників і операторів об'єктів критичної інфраструктури;

– провести зональну оцінку ризиків території;

– провести удосконалення складових елементів місцевих систем централізованого оповіщення ЦЗ у громаді, що суттєво вплине на своєчасність оповіщення та доведення необхідних сигналів і повідомлень до органів управління та населення громад;

– провести базовий аналіз стану системи ЦЗ, зокрема мапування ризиків, потреби у навчанні відповідних спеціалістів, наявності оновленої обов'язкової документації у сфері ЦЗ, стану важливих об'єктів інфраструктури та необхідності покращення їх стану готовності до НС;

– забезпечити передачу інформації із засобів відеоспостереження захисної системи об'єктів критичної інфраструктури на чергові частини Національної поліції України, Поліції охорони, Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

5. Щодо поліпшення стану матеріально-технічного забезпечення сил реагування на НС. Натепер стан матеріально-технічного забезпечення сил реагування на НС, особливо спеціальною технікою, є на недостатньому рівні. У районах, більшості міських, селищних та сільських територіальних громадах потребує покращання робота зі створення резервів матеріально-технічних ресурсів та резервних фондів місцевих бюджетів на випадок виникнення НС.

6. Щодо діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Потребує з боку керівників:

– органів виконавчої влади та місцевого самоврядування впровадження постійного контролю стану готовності існуючих та знов створених формувань ЦЗ відповідно до вимог чинного законодавства;

– підприємств, установ та організацій проведення уточнення розрахунків особового складу та проведення спеціальних об'єктових навчань та тренувань ЦЗ.

Проаналізувавши звітно-інформаційну інформацію, що наведена вище, авторами пропонуються такі шляхи та напрями розвитку ЄДСЦЗ:

1. Актуалізація та вдосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері ЦЗ шляхом розроблення і прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо удосконалення структури ЄДСЦЗ з урахуванням процесів, що проводяться з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, досвіду і практичної роботи за період функціонування, у тому числі під час ведення бойових дій в Україні; удосконалення порядку організації управління під час реагування на НС та ліквідації їх наслідків; розвитку мобілізаційних спроможностей щодо реагування на НС, утворення резерву служби ЦЗ, законодавчого унормування питань підготовки та проведення цільової мобілізації.

2. Вжиття заходів щодо зниження ризиків виникнення НС техногенного та природного характеру:

– зонування територій за наявністю об'єктів підвищеної небезпеки і небезпечних геологічних, гідрогеологічних та метеорологічних явищ і процесів, ризиків виникнення НС, а також інших небезпечних зон, визначених відповідно до ДБН;

– здійснення гуманітарного розмінування всієї території держави та очищення водних акваторій від вибухонебезпечних предметів силами суб'єктів протимінної діяльності;

– створення інтерактивних карт на сайтах місцевих органів виконавчої влади із зображенням на них небезпечних зон, позначення їх на місцевості і доведення цієї інформації до населення;

– імплементація європейського досвіду у сфері цивільного захисту, пожежної, техногенної безпеки та діяльності аварійно-рятувальних служб;

– створення класів безпеки інформаційно-просвітницького спрямування, на базі яких діти вивчатимуть правила безпечного життя, зокрема мобільних класів безпеки для навчання населення в основному на деокупованих та прифронтових регіонах;

– впровадження Міністерством освіти і науки України в закладах загальної середньої освіти окремого навчального предмету «Культура безпеки життєдіяльності», що має передбачати здобуття знань і вмінь з питань безпеки в умовах загрози та виникнення НС, користування засобами індивідуального захисту, вивчення правил пожежної безпеки тощо;

– проведення масових акцій для населення (спільно із зацікавленими міжнародними та українськими організаціями), спрямованих на формування культури безпечної поведінки: «Запобігти! Врятувати! Допомогти!», «Сімейний день надзвичайних ситуацій» тощо;

– розробка та розміщення соціальної реклами у ЗМІ (з допомогою операторів зовнішньої реклами) щодо попередження НС та дотримання правил безпеки життєдіяльності;

– створення Міністерством освіти і науки України, Міністерством цифрової трансформації України та Державною службою України з надзвичайних ситуацій освітніх серіалів з питань безпеки життєдіяльності, зокрема в єдиному порталі державних послуг «ДІЯ»;

– вжиття комплексу заходів щодо запобігання НС шляхом проведення навчання та профілактичної роботи з працюючим і непрацюючим населенням, в освітньому середовищі, а також проведення акцій інших заходів на об'єктах з масовим перебуванням та відпочинку людей;

– посилення контролю за діяльністю місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо: утримання в стані готовності аварійно-рятувальних служб до реагування на НС, а також об'єктів фонду захисних споруд ЦЗ; проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення;

– внесення змін до Правил пожежної безпеки щодо заходів пожежної безпеки під час експлуатації електрогенеруючого обладнання.

3. Здійснення заходів щодо інтеграції ЄДСЦЗ до безпекових структур Євросоюзу та НАТО.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз підготовки, розробки структури та змісту «Білої книги цивільного захисту України» щодо питань сучасного стану безпекового середовища у сфері цивільного захисту, потенційних загроз техногенного, природного характеру, функціонування Єдиної державної системи цивільного захисту дозволяє зробити такі висновки:

1. «Білу книгу цивільного захисту України» доцільно розглядати як аналітично-інформаційну складову основного (виконавчого) етапу проведення огляду цивільного захисту.

2. Висновки, пропозиції, шляхи вирішення проблем, що надані у «Білій книзі цивільного захисту України» є одним із джерел визначення напрямів подальших наукових досліджень.

Пропонуються подальші напрями наукових досліджень у сфері цивільного захисту:

– розроблення критеріїв та порядку оцінки стану готовності захисних споруд;

– визначення переліку заходів захисту цивільного населення від небезпек, спричинених застосуванням зброї під час воєнних дій;

– розроблення пропозицій щодо зміни системи фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання;

– обґрунтування критеріїв визначення чисельності підрозділів цивільного захисту, які утворюються у складі державних (військових) адміністрацій та у виконавчих органах міських, селищних та сільських рад;

– удосконалення механізму проведення цільової мобілізації, створення резерву служби цивільного захисту за наслідками реалізації мобілізаційних можливостей єдиної державної системи цивільного захисту в період збройної агресії російської федерації;

– розроблення пропозицій щодо особливостей організації управління проведенням масової евакуації населення із районів ведення воєнних дій;

– розроблення пропозицій щодо особливостей організації управління проведенням масової евакуації населення із районів ведення воєнних дій;

– обґрунтування вимог до мінімізації впливу небезпечних факторів, які виникають під час виконання завдань за призначенням, на стан здоров'я рятувальників та зменшення інвалідизації, психофізіологічного вигорання, дострокового звільнення працівників.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 19.09.2023).
2. Про внесення змін до Порядку проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту Міністерством внутрішніх справ: постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2023 № 729. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/729-2023-%D0%BF#n8> (дата звернення: 21.09.2023).
3. Дослідження стану готовності єдиної державної системи цивільного захисту, її функціональних і територіальних підсистем щодо ефективності та оперативності реагування на надзвичайні ситуації, наслідки військових конфліктів, здатності оперативно розв'язувати завдання за призначенням та стану захищеності населення і територій від таких ситуацій («Біла книга цивільного захисту України»): звіт про НДР: ІДУ НД ЦЗ, 2023. 443 с.
4. Портянко Т., Ротте С. Пшенишна Н. Аналіз історичних аспектів розвитку техногенної безпеки. *Гуманітарний вісник ЧДТУ. Серія: Історичні науки*. 2018. – Число 28, Вип. 12. - С. 128-136. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/2041> (дата звернення: 12.09.2023).
5. Латишева, О. В., Підгора, Є. О., Касьянюк, С. В., Візіров, В. Е. Природно-техногенна безпека та екологічна безпека: суть, індикатори оцінювання, роль у формуванні стратегії національної безпеки держави. *Економічний вісник Донбасу*, 1 (59), (2020). С. 145–161. URL: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1\(59\)-145-161](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1(59)-145-161) (дата звернення: 13.09.2023).
6. Проблеми та перспективи забезпечення цивільного захисту: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Харків: НУЦЗУ, 2019. 494 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/> (дата звернення: 13.09.2023).
7. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 532 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf (дата звернення: 13.09.2023).
8. Калиненко Л., Слюсар А., Фомін А. Огляд цивільного захисту: нормативно-правова база, шляхи реалізації та кінцеві результати. *Науковий вісник: Цивільний захист та пожежна безпека*. 2 (12). С. 92–100. URL: [https://doi.org/10.33269/nvcz.2021.2\(12\).92-100](https://doi.org/10.33269/nvcz.2021.2(12).92-100) (дата звернення: 15.09.2023).
9. Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2017 рік. УкрНДЦЗ, 2018. 380 с.
10. Коробкін В.Ф., Михайлова А.В., Парталян С.А. Біла книга цивільного захисту України як аналітичний документ щодо завдань та логіки дій розвитку єдиної державної системи цивільного захисту: *Збірник наукових праць ЧПБ НУЦЗУ: Надзвичайні ситуації: попередження та ліквідація*. 2022. № 2, том 6. С. 27–36. URL: <https://fire-journal.ck.ua/index.php/fire/article/view/131> (дата звернення: 19.09.2023).
11. Аналітична довідка про пожежі та їх наслідки в Україні за 12 місяців 2022 року. URL: <https://idundcz.dsns.gov.ua/upload/1/6/0/8/6/7/7/analitichna-dovidka-pro-pojeji-122022.pdf> (дата звернення: 20.09.2023).
12. Огляд стану забруднення навколишнього природного середовища на території України за даними спостережень Гідрометеорологічних організацій у 2022 році 37 с. URL: <http://cgo-sreznevskyi.kyiv.ua/uk/diialnist/khimichne-zabrudnennia/8-materialy-na-glavnoj/171-stan-zabrudnennya-prirodnogo-seredovishcha-na-teritoriji-ukrajini> (дата звернення: 20.09.2023).
13. Статистика ДТП в Україні за 2021-2022 роки: База даних патрульної поліції України. URL: <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 20.09.2023).

14. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.08.2023).

REFERENCES

1. Pro natsionalnu bezpeku Ukrayini: Zakon Ukrayini vid 21.06.2018 # 2469-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>. [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine dated from 21.06.2018 # 2469-VIII]. [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do Poriadku provedennia ohliadu hromadskoi bezpeky ta tsyvilnoho zakhystu Ministerstvom vnutrishnikh sprav: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 18.07.2023 # 729. [On making changes to the Procedure for the review of public safety and civil defense by the Ministry of Internal Affairs: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated from 18.07.2023 # 729]. [in Ukrainian] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/729-2023-%D0%BF#n8>.
3. Doslidzhennia stanu hotovnosti yedynoi derzhavnoi systemy tsyvilnoho zakhystu, yii funktsionalnykh i terytorialnykh pidsystem shchodo efektyvnosti ta operatyvnosti reahuvannia na nadzvychni sytuatsii, naslidky viiskovykh konfliktiv, zdatnosti operatyvno rozviazuvaty zavdannia za pryznachenniam ta stanu zakhyshchenosti naselennia i terytorii vid takykh sytuatsii («Bila knyha tsyvilnoho zakhystu Ukrainy»): zvit pro NDR. IDU ND CZ, 2023. 443 s. [Study of the state of preparedness of the unified state system of civil protection, its functional and territorial subsystems regarding the efficiency and promptness of response to emergency situations, the consequences of military conflicts, the ability to quickly resolve tasks as assigned, and the state of protection of the population and territories from such situations («White Paper of Civil Defense of Ukraine»): report on the SRW. IPA RCP, 2023.443 p.] [in Ukrainian].
4. Portianko, T., Rotte, S. & Pshenyshna, N. (2018). Analiz istorychnykh aspektiv rozvytku tekhnohennoi bezpeky [Analysis of historical aspects of development of technogenic safety]. Humanitarnyi visnyk ChDTU. Serii: Istorychni nauky [Humanitarian Bulletin of ChSTU. Series: Historical sciences], 28 (12) 128-136 [in Russian]. Retrieved from: <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/2041> [in Ukrainian].
5. Latysheva, O., Pidhora, Y., Kasianiuk, S., & Vizirov, V. (2020). Pryrodno-tekhnohenna bezpeka ta ekolohichna bezpeka: sut, indykatory otsiniuvannia, rol u formuvanni stratehii natsionalnoi bezpeky derzhavy [Natural and Technological Safety and Environmental Safety: the Essence, Indicators of Assessment, the Role in the Formation of the National Security Strategy of the State]. Ekonomichnyi visnyk Donbasu [Economic Herald of Donbass], (1 (59), 145–161. Retrieved from: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1\(59\)-145-161](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1(59)-145-161) [in Ukrainian].
6. Problemy ta perspektyvy zabezpechennia tsyvilnoho zakhystu (2019) [Problems and prospects of providing civil protection]. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Proceedings of the International. Conference]. Kharkiv: NUCZU, 494 p. Retrieved from: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/> [in Ukrainian].
7. Reznikova, O. (2022) Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho Seredovyscha [National stability in the conditions of changing security environment]. Monohrafiia. Kyiv, NISD. Retrieved from: URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf [in Ukrainian] (data zvernennia: 13.09.2023).
8. Kalynenko, L., Sliusar, A., & Fomin A. (2021). Ohliad tsyvilnoho zakhystu: normatyvno-pravova baza, shliakhy realizatsii ta kintsevi rezultaty [Civil protection review: regulatory legal acts, ways of implementation and final results]. Naukovyi visnyk: Tsyvilnyi zakhyst ta pozhezhna bezpeka. 2(12). 92–100. Retrieved from: <https://doi.org/10.33269/nvcz> [in Ukrainian].

9. Analytychnyi ohliad stanu tekhnohennoi ta pryrodnoi bezpeky v Ukraini za 2017 rik (2018) [Analytical review of the state of man-made and natural safety in Ukraine for 2017]. [in Ukrainian].

10. Korobkin, V., Mykhailova, A., & Partalian S. (2022). Bila knyha tsyvilnoho zakhystu Ukrainy yak analytychnyi dokument shchodo zavdan ta lohiky dii rozvytku yedynoi derzhavnoi systemy tsyvilnoho zakhystu [The White paper of the civil protection of Ukraine as an analytical document regarding the tasks and logic of actions for the development of the unified state system of civil protection] Zbirnyk naukovykh prats ChIPB NUTsZU: Nadzvychaini sytuatsii: poperedzhennia ta likvidatsiia. # 2, t. 6. 27–36. Retrieved from: <https://fire-journal.ck.ua/index.php/fire/article/view/131> [in Ukrainian].

11. Analytychna dovidka pro pozhezhi ta yikh naslidky v Ukraini za 12 misiatsiv 2022 roku [Analytical report on fires and their consequences in Ukraine for 12 months of 2022]. Retrieved from: <https://idundcz.dsns.gov.ua/upload/1/6/0/8/6/7/7/analytychna-dovidka-pro-jeji-122022.pdf> [in Ukrainian].

12. Ohliad stanu zabrudnennia navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha na terytorii Ukrainy za danymy sposterezhen Hidrometeorolohichnykh orhanizatsii u 2022 rotsi [Review of the state of environmental pollution on the territory of Ukraine according to the observations of hydrometeorological organizations in 2022]. Retrieved from: <http://cgo-sreznevskyi.kyiv.ua/uk/diialnist/khimichne-zabrudnennia/8-materialy-na-glavnoj/171-stan-zabrudnennya-prirodnoho-seredovishcha-na-teritoriji-ukrajini> [in Ukrainian].

13. Statystyka DTP v Ukraini za 2021–2022 roky: Baza danykh patrolnoi politsii Ukrainy [Statistics of road accidents in Ukraine for 2021–2022: Database of the patrol police of Ukraine]. Retrieved from: <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/> [in Ukrainian].

14. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro yedynu derzhavnu systemu tsyvilnoho zakhystu: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 09.01.2014 # 11 [On the approval of the Regulation on the unified state system of civil protection: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated from 09.01.2014 # 11]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Valerii KOROBKIN, candidate of technical sciences, docent (0000-0003-1613-4006)

Serhii PARTALIAN (0000-0003-1613-4006)

*Alona MYKHAILOVA, candidate of technical sciences, senior researcher
(0009-0009-1391-3267)*

Institute of public administration and research in civil protection

WHITE BOOK OF CIVIL PROTECTION OF UKRAINE AS AN ANALYTICAL AND INFORMATIONAL COMPONENT OF THE MAIN (EXECUTIVE) STAGE OF CONDUCTING A REVIEW OF CIVIL PROTECTION

A comparative analysis of the preparation of sections of the White Book of Civil Protection regarding challenges and threats in the field of civil protection, trends in their development, protection of the population, territories, natural environment, property, and material and cultural values from emergencies, etc. with measures of the main (executive) stages is provided through carrying out a review of civil defence.

A conclusion was made regarding the identification of the sameness of the conducted measures. It is emphasized that the White Book of Civil Protection is not only an informational publication, but an attempt to find answers to the actual challenges and threats in the field of civil defense, trends in their development, the effectiveness of measures implemented on the territory of Ukraine in peacetime and in a special period and aimed at protecting the population, territories, natural environment, property, material and cultural

values from natural disasters and other dangerous events, prevention of the occurrence of such situations and events, liquidation of their consequences, assistance to victims. Based on the analysis of the reported data of the materials prepared by the regional and Kyiv city state administrations, the State Emergency Service of Ukraine in the regions, the apparatus of the State Emergency Service, and the central executive authority that created the functional subsystems, problems were identified, conclusions were given, and proposals were developed regarding ways to improve measures in the field of civil protection. It was emphasized that the systematization and provision of conclusions regarding potential man-made and natural threats to the functioning of the Unified State System of Civil Protection in the relevant period, which are given in the White Book of Civil Protection, will contribute to the procedure for assessing the state of readiness of the Unified State System of Civil Protection, its functional and territorial subsystems, and Civil Protection forces to respond to possible emergencies situation, namely the review of civil protection. The conclusions, proposals, and solutions to problems provided in the White Book of Civil Protection are the primary sources for determining directions for further research in the field of civil protection. The main conclusion - the White Book of Civil Protection can be considered as an analytical and informational component of the main (executive) stage of conducting a review of civil protection.

Key words: *analysis, White Book, conclusions, stage, review, chapter, civil protection.*